

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

SPECIFIKA VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ A JEJICH MOTIVACE

SPECIFICS OF SENIOR EDUCATION AND THEIR MOTIVATION

Bakalářská diplomová práce

Martina Aulehlová

Vedoucí bakalářské diplomové práce: Mgr. Pavel Veselský, Ph.D.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 28. března 2015

.....

Martina Aulehlová

Ráda bych tímto poděkovala vedoucímu mé bakalářské diplomové práce Mgr. Pavlovi Veselskému, Ph.D. za jeho rady a připomínky, které mi v průběhu psaní mé diplomové práce poskytl.

Obsah

Úvod	6
1. Vymezení základních oblastí	7
1.1 Stárnutí	7
1.2 Stáří	8
1.3 Senior	9
1.4 Vzdělávání	9
1.4.1 Celoživotní vzdělávání	9
2. Vzdělávání seniorů	13
2.1 Cíle a funkce	13
2.2 Specifika vzdělávání seniorů.....	16
2.3 Faktory ovlivňující proces učení	18
2.4 Metody.....	19
2.5 Význam.....	20
2.6 Osobnost učitele	21
3. Motivace	24
3.1 Zdroje motivace	25
3.2 Teorie motivace	27
3.3 Schopnost učení se ve stáří	30
3.4 Životní potřeby ve stáří	32
3.5 Motivace seniorů ke studiu	34
4. Vzdělávací možnosti pro seniory	36
4.1 Univerzity třetího věku	36
4.1.1 Univerzity třetího věku u nás	37
4.1.1.1 Univerzita třetího věku při Univerzitě Palackého v Olomouci	37
4.2 Akademie třetího věku	39
4.3 Kluby aktivního stáří.....	39
4.4 Jiné typy programů a možnosti vzdělávání seniorů.....	40
5. Výzkum motivace seniorů	41
5.1 Cíl výzkumu	41
5.2 Hypotézy	41

5.3 Výběr a charakteristika výzkumného vzorku	43
5.4 Metody výzkumu a jejich charakteristika	43
5.5 Realizace výzkumu	44
5.6 Výsledky šetření, analýza a interpretace dat	44
5.6.1 Motivace seniorů	45
5.6.2 Jiné volnočasové aktivity	45
5.6.3 Bariéry při vzdělávání	47
5.6.4 Spokojenost se vzděláním	48
Závěr	50
Anotace	51
Seznam použité literatury:	52
Seznam tabulek.....	54
Seznam příloh	55

Úvod

Průměrná délka života se neustále prodlužuje. Pro někoho to může znamenat, děs z toho, že bude delší dobu starší člověk, a pro někoho to může znamenat, že mu bude dovoleno strávit delší dobu v kontaktu se širší rodinou, přáteli a druhými lidmi. Zvyšující se průměrná délka života je v podstatě darem času, který se musíme naučit využívat tvořivěji, smysluplněji a nadějněji.

Proto právě vzniká potřeba a celosvětový trend věnující se vzdělávání v seniorském věku. Stejně jako vzdělávání dětí a mladistvých, má i vzdělávání seniorů svá specifika, která je nutné respektovat.

Cílem mé bakalářské práce tedy je postihnout základní problematiku vzdělávání seniorů. Práce je rozdělena do pěti oblastí. V první části vymezuji základní pojmy, které se týkají stáří, což dopomůže k lepší orientaci v pojmosloví. Druhá část se poté zabývá specifiky vzdělávání seniorů, metodami, formami a hlavně důležitostí vzdělávání v pokročilejším věku. Avšak nebylo by vzdělávání, kdyby nebylo koho vzdělávat. Proto jsem se ve své práci zaměřila také na motivaci, na její zdroje a teorie a na schopnosti seniorů učit se. Čtvrtou oblastí je shrnutí vzdělávacích možností pro seniory. Pátá kapitola je věnovaná empirickému výzkumu. Ve kterém se pokusím poskytnout odpovědi na otázky ohledně motivace seniorů ke vzdělávání. Výzkum proběhl na Univerzitě třetího věku při Univerzitě Palackého v Olomouci, pomocí dotazníkového šetření. Poslední kapitola se tedy věnuje výzkumu a interpretaci zjištěný dat a jejich vztažení k teoriím.

1. Vymezení základních oblastí

Pro porozumění textu považuji za vhodné vysvětlit pojmy, kterými se má práce bude zabývat. Proto se první kapitola zabývá pojmy stárnutí, stáří, senior a vzdělávání.

1.1 Stárnutí

Stárnutí je proces, který začíná již od zrození, nicméně každý člověk stárne jinak. Nedá se tedy přesně vymezit na určitá časová období. V běžném životě se dá říci, že za starého člověka je považován každý, který dosáhl penzijního věku. Srovnáme-li však několik jedinců téhož věku, většinou zjistíme, že se mohou odlišovat zejména v oblasti biologického a sociálního věku. (Haškovcová, 2010, s. 20)

Křivohlavý (2011, s. 18) rozděluje život do čtyř základních úseků, etap, fází či stádií života:

První fázi popisuje jako mládí, od narození do dospělosti (0-30 let)

Druhou fázi nazývá střední věk, doba dospělosti (30-65 let)

Třetí fázi pojmenoval jako život v důchodě (65-85 let, nezáleží, zda člověk důchod dostává, anebo ne).

Čtvrtou fázi nazval přípravou na odchod (85 let a více), také se tomuto věku říká dlouhověcí.

Stárnutí je celoživotní cesta. Člověk od narození prochází určitými změnami, které mají vliv na to, co ve třetí fázi života prožívá, o co se snaží a o co mu jde. Úkolem třetí fáze života je kulturně i osobnostně zrát, kdy cílem je dozrát v plně rozvinutou, ucelenou a úctyhodnou osobnost. Která se stále podílí na vytváření a předávání kulturního dědictví. (Křivohlavý, 2011, s. 16)

Výsledkem stárnutí je stáří. V následující kapitole se pokusím vysvětlit pojem stáří a jeho charakteristiky a změny, ke kterým dochází.

1.2 Stáří

Stáří je označení pro pozdní fázi ontogeneze, poslední vývojovou etapu člověka. Jde o projev a důsledek změn, které probíhají individuálně a specifickou rychlostí. Obecný pojem stáří je určován vlivy prostředí, zdravotním stavem, životním stylem, vlivy psychickými i sociálně ekonomickými. Podle Čevely, Kalvacha a Čeledové je stařecký vzhled a stav dán především biologickými změnami, projevy a důsledky úrazů a chorob, adaptací na změny, vymezením sociální role starého člověka a psychickým stavem. (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012, s. 19 – 20)

Pro úspěšné stárnutí je důležité, aby všechny faktory byly pozitivně ovlivnitelné. V Hospodářsky vyspělých zemích včetně ČR se zdravotní a funkční stav stárnoucích generací zlepšuje a to hlavně díky zjednodušení životních podmínek. Dochází tak k prodlužování života, kdy senioři jsou zdravější, zdatnější a méně omezeni prostředím. (tamtéž)

Stáří se nedá jednoznačně vymezit, nedá se jasně definovat začátek ani odpovědět na otázku proč stárneme.

Podle Pichauda (1998, s. 23) je stáří období kdy se mění způsob života. Produktivní člověk přechází do období stárnutí a stáří. Uvědomění přichází ve chvíli, kdy se osamostatní dospělé děti a narodí se vnoučata. A nejčastěji při odchodu do penze. Dochází k úbytku sil, zpomalování životního tempa a zhoršování zdravotního stavu.

„Vzhledem k tomu, že termín stárnutí může mít význam etapy presenia, jako předstupeň stáří, je vhodné doplnit odpověď na tuto otázku konstruováním, že stáří je sestupnou periodou vývoje a začíná již v dřívějších vývojových stádiích.“ (Křivohlavý, 2011, s. 20)

Pro určení věku, kdy o člověku mluvíme jako o stáří, se používá celá řada kritérií. Zohledňuje se chronologický věk, biologický stav organismu, mentální zdraví, myšlenková výkonnost, sociální kompetence a produktivita, kvalita sebeovládání, spokojenost se životem, aj. Naplnění těchto kritérií zjišťujeme objektivně, to je to, co je možné technickým

zařízením doložit, a subjektivně, zjišťuje se podle slovně vyjádřených odpovědí člověka. (Křivonohý, 2011, s. 20)

1.3 Senior

Obecně platí, že senior je každý starší člověk. Přičemž není jasně uvedeno, od jakého věku je člověk považován za staršího. Nejčastěji se uvádí, že člověk, který dosáhl věku mezi 60 a 65 lety je označován za seniora. Nicméně musíme brát v potaz nejen věk kalendářní, ale stejně tak i biologický, sociální a ekonomický. Což způsobuje, že skupina seniorů může být vnitřně velmi různorodá.

Podle Čornaničové(1998, s. 26) byl přijat pojem senior z důvodů:

- že neexistuje jiné, všeobecné, emočně nezabarvené označení pro člověka v období sénia
- navazuje na pojem sénium
- bylo pozitivně přijato těmi, na které se vztahuje
- je přehledné, lehce se skloňuje a snadno se z něj tvoří odvozeniny

1.4 Vzdělávání

Vzdělávání je proces záměrného a organizovaného získávání poznatků, dovedností, postojů aj. Tento termín se vztahuje ke školnímu vyučování. (Průcha, Mareš, Wlaterová, 2003, s. 53)

V souvislosti s tématem práce bude potřeba vymezit pojem celoživotní vzdělávání a vzdělávání seniorů, které popisují v kapitole č. 2

1.4.1 Celoživotní vzdělávání

Podstatou celoživotního vzdělávání je dát člověku možnost, aby kdykoliv v průběhu svého života vstoupil do vzdělávacího procesu a odstranil pociťované mezery ve svém vzdělání. Celoživotní znamená trvajícím po celý život. Člověk se může, a měl by, vzdělávat od zrození až po smrt. (Bočková, 2000, s. 11)

V dnešní době dochází ke změnám v pojetí vzdělávání. Pomalu se upouští od názoru, že vzdělávání časově a obsahově uzavřené, situované do období dětství a mládí je jediným možným vzděláváním. A přechází se ke vzdělávání otevřenému, které dává člověku šanci doplňovat, rozšiřovat, prohlubovat nebo dokonce zásadně měnit své vzdělání v průběhu života a podle aktuálních potřeb a zájmů. Tudíž myšlenka na vzdělávání jako příprava pro život ustupuje pojetí vzdělávání jako průvodního jevu života. (tamtéž)

Vzdělávání dětí a mladistvých má primárně za cíl, aby žáci a studenti nabyli především všechny druhy gramotnosti. Vzdělávání dospělých klade důraz na inovování znalostí a udržování a posilování funkční gramotnosti. Protože nízká úroveň funkční gramotnosti se může stát potencionálním ohrožením pro konkurenceschopnost a také pro sociální soudržnost, může tak docházet k marginalizaci určitých skupin a k vytváření skrytého sociálního napětí. (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 51)

Bočková (2000, s. 9) charakterizuje celoživotní vzdělávání takto: *„Je založeno na potřebě permanentní kultivace člověka a jeho rozvoj. Podílí se na socializace člověka a je hlavním nástrojem vpravování se do kultury příslušné společnosti. Svou podstatou je celoživotní vzdělávání demokratické, neboť umožňuje přístup ke vzdělání kterémukoliv jedince v kterémkoli období jeho života. Samozřejmě jsou přitom brány v úvahu individuální předpoklady a možnosti.“*

Celoživotní vzdělávání má dvě strany. Stranu horizontální (strana poptávky), kdy vzniká potřeba zajistit možnosti učení a přístupnosti ke vzdělávání po celý život, a také stranu vertikální (strana nabídky), což znamená potřeba zajištění možnosti učení se, nabídka a zpřístupnění vzdělávání až do úrovně osobnostních možností. (Palán, 2002, s. 28 – 29)

V procesu celoživotního vzdělávání je kladen důraz na aktivitu jedince. Protože zkušenosti a znalosti nelze předat, ale pouze zprostředkovat, a to pouze v případě, že dotyčný sám chce. (tamtéž)

Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj definuje celoživotní učení takto: „*Učení pod tímto úhlem pohledu spojuje individuální i společenský rozvoj ve všech směrech i prostředích – v rámci formalizovaném, tedy ve školských institucích, v zařízeních odborné přípravy, terciálním vzdělávání, vzdělávání dospělých a také v prostředí neformálním, tedy doma, v práci a v jiných společenských celcích. Jedná se o systémový přístup: zaměřuje se na standardy vědomostí a dovedností, které platí pro všechny, bez ohledu na věk. Zdůrazňuje potřebu všechny děti od nejútlejšího věku připravovat a motivovat k učení po celý život a koordinovat snahy o zajištění příslušných možností pro všechny dospělé, ať zaměstnané či nezaměstnané, kteří se potřebují rekvalifikovat, případně postoupí na vyšší kvalifikační stupeň.*“ (Palán 2002, s. 30)

Celoživotní učení podporuje osobní rozvoj jedinců, pomáhá čelit rizikům, která ohrožují sociální soudržnost, udržuje demokratické tradice, reaguje na změny vyvolané stále globálnějšími ekonomickými a sociálními systémy, tudíž se dá považovat za prostředek, který utváří budoucnost společnosti. Myšlenka je založena na faktu, že každý člověk je schopný se učit, takže každý člověk musí být k učení motivována a podněcován. (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 51)

Celoživotní vzdělávání je založené na čtyřech pilířích, které se navzájem prolínají a jsou spjaté. V průběhu života člověka se mají stát pilíři rozvoje jeho osobnosti. Těmito pilíři jsou: učit se poznávat, učit se jednat, učit se spolužit, učit se být.

Učit se poznávat je pilíř, obsahující nástroje pochopení a také učení se učit, aby mohl člověk využívat vzdělávací možnosti po celý život.

Pilíř učit se jednat zdůrazňuje vzdělávání mířící ke kompetenci člověka tvořivě vstupovat do okolního prostředí.

Učit se spolužit je pilíř, který znamená rozvíjení schopností spolupráce, pochopení pro ostatní a tím i možnost participovat na aktivitách druhých.

Učit se být znamená komplexní rozvoj osobnosti člověka, který jedná sám a nese odpovědnost za své jednání. (Adamec, Hašková, 2010, s. 107 – 108)

Celoživotní vzdělávání zahrnuje formální, neformální a informální vzdělávání.

Formální vzdělávání probíhá ve vzdělávacích institucích. Cíl, obsah, prostředky a způsoby hodnocení jsou definovány a vymezeny zákonem. Výsledkem formálního vzdělávání je určitý stupeň vzdělání a absolvování je potvrzeno certifikátem. Příkladem formálního vzdělávání je třeba škola, jazykový kurz atd.

Neformální vzdělávání je organizované vzdělávání, které probíhá mimo formální instituce. Je zaměřeno pro určité skupiny lidí a je organizované různými institucemi. Například plánování rodičovství, rekvalifikační kurzy, zdravotní výchova apod.

Informální vzdělávání probíhá každodenně. Znamená to, že člověk se učí z prostředí, z kontaktu s jinými lidmi, z každodenních zkušeností. Probíhá v rodině, mezi vrstevníky, v práci, při poslechu rozhlasu, při návštěvě výstavy aj. (Bočková, 2002, s. 12)

V poslední době se klade stále větší důležitost informálnímu vzdělávání. Není totiž důležité, kde člověk získal své kompetence, ale to, jak s nimi umí zacházet v běžném životě i práci. (tamtéž)

2. Vzdělávání seniorů

Představa, že vzdělání se má týkat jen období dětství a mládí, je překonaná. V seniorském věku už není tlak na získání kvalifikace ani na její zvyšování s ohrožením ztráty zaměstnání a sociálních jistot. Dnes je výchova a vzdělání chápáno jako celoživotní proces, jako dobrovolná činnost s možností volby jejího zaměření. Důležité ovšem je, aby měl každý příležitost dostat se k požadovanému vzdělání. Aby se vytvořily takové podmínky a vzdělávací příležitosti, aby lidé cítili potřebu vzdělávat se a měli tuto potřebu jak uspokojit po celou dobu svého života. Vzdělání nemůžeme chápat jen jako profesní přípravu, vzdělání má vysokou hodnotu individuální i společenskou, každému jedince může přinést klady a seniorům tak odkrývá svět s velkou svěžestí. (Haškovcová, 2010, s. 129)

Vzhledem k tomu, že společnost neustále demograficky stárne, což přinese důsledky ohledně fungování společnosti, je potřeba zaměřit se právě na vzdělávání. Díky vzdělávání bude možné aktivizovat stárnoucí populaci, která tak bude moct držet krok s vyvíjející se společností založené na ekonomice. Stárnutí tak získá aktivní podobu, která bude nutnou podmínkou. (Rabušicová, Rabušic, 2008, s. 283 – 284)

V souvislosti se vzděláváním seniorů je důležité vymezit si cíle, funkce, metody, význam, faktory ovlivňující učení, specifika vzdělávání a v neposlední řadě i osobnost učitele ovlivňující vzdělávání. Těmito pojmy se budu zabývat v druhé kapitole a cílem této kapitoly je poskytnout celkový pohled na specifika vzdělávání seniorů.

2.1 Cíle a funkce

Vzdělávání seniorů není primárně založené na získávání vědomostí a dovedností, jako je tomu u školního či profesního vzdělávání. Jeho cílem je poskytnout seniorům možnosti jak smysluplně trávit čas stárnoucích dní,

jak rozvíjet osobnost, obohacovat již nabitě znalosti a rozvíjet osobnost k seberealizaci. Podoba touhy seberealizace se však s věkem mění. Všem, čemu se senioři za svůj život naučili je již zastaralé, takže vzniká potřeba porozumět dnešku, je kladena důležitost na vnitřní smysl činností. Nejde tedy o to, čemu se senior naučí, ale jde o to, jaké má k tomu důvody.

Podle Prusákové (1995) jde o naplnění tří cílů: poznávacích, postojových a psychomotorických.

Podstatou poznávacích cílů je prohloubení již získaných vědomostí, popřípadě získání nových, které senior za svého dosavadního života neměl možnost získat.

Podstatou postojových cílů je vytvářet vztah k novému období života, k jiným věkovým skupinám a vytváření nových hodnot.

Psychomotorické cíle jsou primárně zaměřené na pohyb, který je v seniorském věku velmi důležitý.

V období stáří mají senioři více volného času. Se vstupem do důchodu se dostávají do nové životní situace a potřebují se v ní zorientovat. Pro seniory může, ale nemusí představovat výzvu fakt, jak utvářet tuto životní fázi a nadále se rozvíjet. Protože volný čas nemusí znamenat jenom klid a odpočinek. Volný čas se musí starat o účast na sociálním životě, poskytovat možnosti zajímavého prožití a tvůrčímu vyjádření osobnosti, musí být zdrojem k sobě samému a stejně tak i zdrojem respektování ostatních. (tamtéž)

Volnočasové aktivity mají rozvojetvorný potenciál, v seniorském věku se dají uspokojovat účastí na edukačních aktivitách. Cílem edukace seniorů, podle Čornaničové (1998, s. 98 – 70), je zejména

1. obohacování života a jeho kultivace
2. usnadnění adaptace na způsob života
3. udržování tělesné a duševní aktivity
4. pomoc při orientaci v dnešním rychle se měnícím světě

Funkce vzdělávání dospělých Čornaničová (tamtéž) dělí podle dvou hledisek. Podle cíle výchovy a vzdělávání, čili základního zaměření, a podle specifického zaměření.

- Základní zaměření vzdělávacích aktivity - ty aktivity, které rozvíjí osobnostní stránky seniorů.
 - vzdělávací: zaměřené na získání nových poznatků
 - kulturně – kultivační: aktivity zaměřené na permanentní rozvíjení osobnosti, volnočasové aktivity
 - sociálně – psychologická: zaměřené na zachování kvality života v rámci sociálních vztahů a psychického rozvoje
- Specifické zaměření – různé funkce vzdělávání seniorů
 - preventivní: funkce, které je nutné vykonávat s předstihem, pozitivně ovlivňují průběh stárnutí a kvalitu života
 - anticipační: funkce zaměřené na pozitivním vnímání změn života člověka
 - rehabilitační: funkce zaměřené na rozvoj a udržování fyzických a psychických sil
 - adaptační: zaměřené na přizpůsobování se prostředí

další funkce mohou být: povzbuzující, komunikační, kompenzační, aktivizační, relaxační, mezigenerační, porozumění (Čornaničová, 1998, s. 68-70)

Podle Šeráka (2009, s. 55) plní vzdělávání tyto funkce:

- světonázorovou – orientace a postavení jedince ve světě
- všeobecně vzdělávací – rozšiřování a zaktualizování již nabytých poznatků
- sociálně adaptační – vede ke zvládnutí sociálních rolí
- sociálně integrační a kontrolní – k vytváření systému hodnot, integrace lidí do společnosti
- kompenzační – překonání jednostrannosti výchovy

- popularizační – stimulace k dalšímu vzdělávání
- propagandistická – formování postojů k problémům
- kvalifikační – znalosti a dovednosti nutné k zvládnutí pracovních rolí
- ekonomická
- konzervační – uchovávání hodnot
- aktualizací – překonávání dříve získaných poznatků
- relaxační
- regenerační
- profylaktická – hodnotné naplnění volného času
- seberealizační
- komunikativní – styk mezi jedinci na základě společných zájmů
- expresivní – umělecké aktivity, záliby

Hlavním cílem výchovy a vzdělávání by mělo být všestranně rozvinutá osobnost, samostatná a plně zapojená do společenských vztahů. Nesmíme zapomenout i na to, že každému jedinci by měla být poskytnutá příležitost kvalitně využít svůj volný čas.

2.2 Specifika vzdělávání seniorů

Seniorský věk má biologické, psychologické a sociální specifika, ke kterým je nutné přihlížet při vzdělávání seniorů. Tudíž i seniorské vzdělávání má určitá specifika, o kterých lze uvažovat ve dvou rovinách:

- v mikropohledu, ve vztahu ke konkrétním programům a aktivitám vzdělávání seniorů,
- v makropohledu, který se vztahuje na východiska modelování a plánování vzdělávání.

Co se týče východisek modelování neboli makropohledu, je potřeba vzít v úvahu tyto specifika:

1. Na vzdělávání seniorů se musíme dívat z perspektivy celoživotního vzdělávání.

2. Při vzdělávání seniorů musíme zohlednit prostor, ve kterém vzdělávání probíhá, vzdělávací záměr a aktivity.
3. Musíme brát na vědomí, že seniorské vzdělávání se liší od vzdělávání školního a z toho vyvozovat obsah vzdělávání.
4. Vzdělávací nabídku musíme adresovat všem stárnoucím občanům, bez ohledu na vzdělání, status, zdravotní stav, místo bydliště aj. Všechny seniory je potřeba brát jako potenciální zájemce o studium.
5. Vzdělávání seniorů není jen učení, ale také vytváření příležitostí a programů podpory kvality života.
6. Je důležité vytvořit mezigenerační spolupráci.
7. Je podstatné podporovat aktivitu seniorů a odbourávat tradiční stereotypy společnosti ve vztahu k životu ve stáří.

Do vlastního procesu vzdělávání seniorů neboli mikropohledu musíme zařadit:

1. Přiměřenou formu vzdělávání seniorů, organizace a posuzování výsledků.
2. Respektování stáří.
3. Musíme brát v potaz, že rozdílnost věku při vzdělávání seniorů.
4. Je potřeba sestavit vzdělávací programy tak, aby pomáhali k řešení osobních či nadosobních problémů seniorů.
5. V průběhu vzdělávání musíme nechávat prostor seniorům k vlastní seberealizaci, k jeho tvořivosti.
6. Velmi důležitým prvkem je kromě nových informací, vytváření návyků, získávání zručnosti atd. poskytovat vzdělávanému životní pomoc a emoční podporu.
7. Pomocí vzdělávacích aktivit podporovat aktivní model života v seniorském věku a podporovat seniory ve snaze vést nezávislý a kreativní život. (Čornaničová, 1998, s. 78 - 80)

Dalo by se tedy říci, že vzdělávání seniorů je specifické svým přístupem ke vzdělávání, ne jen svým obsahem vzdělávání, ale hlavně přístupem k seniorům a snaze o výchovně-vzdělávací, kulturně-osvětovou a sociální praxi.

2.3 Faktory ovlivňující proces učení

Sociální prostředí seniorů se velmi rychle mění, a tak se stále častěji ocitají v situacích, které jsou pro ně nové a nezvyklé. Avšak stejně jako mladí lidé, tak i starší jsou konfrontováni se stejnými situacemi a jsou schopni se z nich učit. Překážkou však může být strach z neznáma a potřeba po prostředí, v němž nedochází ke změnám.

Faktory, které ovlivňují průběh učení, obecně dělíme na subjektivní (souvisejí s osobností učícího se seniora) a objektivní podmínky učení. Mezi subjektivní podmínky učení v seniorském věku řadíme charakteristiky kognitivní (intelektové schopnosti, styl učení), afektivní (postoje, motivace, potřeby a zájmy), fyzické (věk, pohlaví, zdravotní stav), sociální a sociokulturní (vzdělanost, status, rodinná situace). Mezi objektivní pak řadíme charakteristiky učiva (obsah, rozsah, obtížnost), vzdělavatelů a organizátorů (osobnostní a profesní kompetence) a charakteristiky realizačního prostředí (materiální vybavení, hygienické normy, dostupnost). Subjektivní i objektivní faktory se mohou stát překážkou vzdělávání seniorů. (Petřková, Čornaničová, 2004, s 68)

Dalšími faktory ovlivňující učení jsou faktory tělesné a intelektuální. Mezi tělesné faktory ovlivňující učení patří změny postihující nervový systém a smysly. Snižuje se výkonost zraku a sluchu, zvyšují se problémy s pohyblivostí. Mezi intelektuální faktory patří snižující se kapacita učení, kratší trvanlivost výsledků učiva, potřeba delšího času k učení a ochota učit se. (Čornaničová, 1998, s. 72)

Při vzdělávání seniorů je důležité, aby si senioři požadavky společnosti zvnitřnili, aby to sami chtěli dělat a ne, že to od nich chce společnost. Stejně tak při vzdělávání v institucionálních zařízeních je potřeba si uvědomit, zda je senior v zařízení umístěn dobrovolně, či nedobrovolně. (Háatar, 2011)

Koncepce celoživotního vzdělávání, která zahrnuje požadavek zpřístupnění vzdělávání pro každého, kdykoliv v průběhu života jedince a v jakémkoliv postavení, by mohla pomoci odstranit bariéry, které senioři mohou pociťovat. A to díky vytvoření takových podmínek a vzdělávacích příležitostí, aby se lidi motivovali k dalšímu vzdělávání a ve zdokonalování nabytých dovedností, právě v seniorském věku.

2.4 Metody

Podobně jako u vzdělávání dětí a mládeže, tak i u vzdělávání seniorů je třeba brát ohled na tuto specifickou skupinu a specifikaci učebních metod. V této kapitole se zaměřím především na metody využívané v institucionalizovaných formách edukace seniorů.

Petřková a Čornaničová (2004, s. 70) uvádějí, že výběr metod je ovlivňován několika faktory. Těmito faktory jsou: schopnosti seniorů se učit, heterogenost studijních skupin, přístup ke vzdělávání, časové a materiální podmínky, osobnost vzdělavatele, vzdělávací cíl a vzdělávací obsah.

Dále uvádějí, že účinné metody jsou zvláště ty, které podněcují motivaci účastníka, zajišťují jejich aktivní účast, respektují jejich individuum, zabezpečují zpětnou vazbu, umožňují využití získaných poznatků v praxi. (tamtéž)

Metody samotné poté uvádějí čtyři.

- a) Výkladové metody – touto typickou metodou je přednáška. Je třeba dbát na významnost i hlasitost řeči a tempo. Přednáška musí mít logiku, jasně vymezené cíle, vybírat

vhodné příklady a praktické problémy a hlavní myšlenka musí být jasně formulována a často opakována.

- b) Dialogické metody – tyto metody jsou typické především větší aktivitou účastníka. Nejčastěji využívané jsou rozhovory a diskuse.
- c) Metody řešení problémů v malých skupinkách – jsou to problémové situace, které by se měli opírat o životní zkušenosti seniorů, a které předkládáme seniorům k řešení.
- d) Výcvikové metody - tyto metody uplatňujeme především při aktivitách vyžadující motorické a senzomotorické dovednosti.

2.5 Význam

Vzhledem k tomu, že počet obyvatel v důchodovém věku stále stoupá, je třeba se zaměřit na řešení problémů souvisejících s kvalitou života v postproduktivním věku.

Kvalitou života může každý člověk rozumět něco jiného, ovlivňujícími faktory mohou být – pohlaví, rodinná situace, životní úroveň, vzdělanostní úroveň, získaný socioprofesionální status apod. Obecně lze říct, že za nejdůležitější kritérium kvality života je považována různorodost potřeb a možnosti jejich uspokojování. Ať už jde o potřeby fyziologické, psychické nebo sociální.

Odchod do důchodu znamená pro řadu lidí ztrátu sociálních kontaktů, s tím souvisí omezení aktivit a sníženou možnost komunikace. Stejně tak člověk ztrácí svou profesní roli a tím i svou funkční identitu. Což může často způsobovat snížení pocitu vlastní hodnoty, což se projevuje ve fyzickém i duševním stavu. Proto vzniká potřeba věnovat se problému vzdělávání v postproduktivním věku. Toto vzdělávání přispívá k pocitu důstojnosti a životního uspokojení, k začlenění do společnosti a duševnímu zdraví. Stejně tak může pomoci orientovat se v nových životních situacích.

Může usnadnit zvládnání vývojových úkolů v průběhu života a zajistit úspěšný přechod a adaptaci v pozdějších stádiích života. Vzdělávání ve starším věku tedy pomáhá pochopit život ve stále se měnícím světě. Díky novým informacím, které se seniorům dostávají, poskytují možnost volby jak uchopit a uspořádat svůj život, být psychicky vyrovnanější a spokojenější. (Muhlpachr, 2004, s. 137 - 138)

Význam vzdělávání seniorů se dá vymezit ve dvou rovinách. A to v rovině ve vztahu k jednotlivci a ve vztahu ke společnosti.

Význam pro jednotlivce má vzdělávání seniorů hlavně v rozvíjení možností vzdělávání a využití volného času, v navazování vývojového potenciálu seniora, v podpoře svobodné volby v meznících životní cesty, jako zdroj životního optimismu.

Význam pro společnost má vzdělávání seniorů hlavně jako možnost podpory života v důchodu, příspěvek ke společenské akceptaci modelu plnohodnotného života v důchodu, prvek mezigeneračního pochopení a solidarity.

Vzdělávání seniorů má funkci ulehčit chápání vývojových úkolů a pomoc při přechodu do jiného způsobu života, do důchodu. V podstatě má pomoci oddálit stárnutí, získat nadhled a schopnost samostatně se rozhodovat a řešit výzvy života ve stáří. (Čornaničová, 1998, s. 11)

2.6 Osobnost učitele

Ve vzdělávání seniorů hraje velkou roli jak forma vzdělávání, tak místo, kde se vzdělávání odehrává, stejně tak i vlastní připravenost a motivace studentů a v neposlední řadě i osobnost učitele.

Podle některých odborníků je pro seniory lepší, když vyučování vede starší, věkově jim bližší učitel. Ne všichni účastníci seniorského vzdělávání mají pochopení pro mladší, nezkušenější, nesmělejší učitele. Ne vždy tomu tak však je. Někteří senioři naopak dokážou mladšího vyučujícího potřebně povzbudit a podpořit. Stejně tak mladší vzdělavatelé jsou schopni

přizpůsobit se starším a chápat je. Jedinou nevýhodou můžou být chybějící životní zkušenosti. (Adamec, Hašková, 2010, s. 94)

Podle Hátara (2011, s.108 – 109) by měl jedinec pracující se seniorskou populací splňovat tři základní požadavky. A to empatii, autenticitu a akceptaci.

Podle Bočkové (2000, s. 18) by měla osobnost vzdělavatele zahrnovat tyto oblasti: pedagogické (andragogické) dovednosti, odbornost, osobní vlastnosti, komunikativní dovednosti.

Osobními vlastnosti pak myslí například smysl pro odpovědnost, tvořivou iniciativu a činorodost, kritičnost a sebekritičnost, čestnost a smysl pro spravedlnost, snášenlivost a zásadovost, důvěru k jednotlivcům a ke skupině, duševní vyrovnanost a sebeovládání. (tamtéž)

Kompetence každého vzdělavatele se budou lišit i podle toho, v jakém odvětví seniorského vzdělávání pracují. Jestli ve vzdělávání, jako poradci, jako lektori volného času aj. Zaměříme se na roli vzdělavatele, například na U3V. Je nutné si připomenout, že vzdělávání v seniorském věku není založeno jen na předávání poznatků, ale zejména je to pomoc při hledání nových životních orientací, při překonání nedůvěry ve vlastní schopnosti učit se. Vzdělavatel zde často plní roli motivátora, facilitátora a poradce. (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 67-69)

U vzdělavatelů seniorů je kladen velký důraz na autentičnost (čímž je myšlena vřelost, empatie, schopnost sebereflexe), integritu osobnosti a dynamismus (což je schopnost rychle postihnout změny v edukačních situacích a přizpůsobovat se jim). (tamtéž)

Z výzkumu názorů posluchačů U3V v Bratislavě bylo zjištěno, že senioři u svého vzdělavatele nejvíce oceňují tyto osobnostní a charakterové vlastnosti:

- Ochotu přednášet posluchačům seniorského věku
- Kolegiálnost, rovnocennost a nenadřazenost, demokratický přístup v diskuzi

- Srdečnost, pozornost, milý a přátelský přístup k posluchačům
- Lidskost, ochotu, trpělivost, klid a rozvahu
- Úsměv, dobrou náladu, radost ze života
- Zapálení, zodpovědnost a velkorysost
- Upřímnost a radost z předaných vědomostí (Adamec, Hašková, 2010, s. 95)

K vytvoření ideálního učebního klimatu, by se měli dodržovat tyto zásady:

- Vzdělavatel by se měl snažit poznat poznávací, motivační a emocionální předpoklady účastníků.
- Brát na vědomí úroveň kompetencí účastníků, podporovat jejich autonomii a přistupovat k nim jako k partnerům.
- Vzdělavatel by měl být vstřícný a otevřený diskuzi.
- Měl by být profesionální a zvládat hovořit o věcech složitých přístupně. (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 67-69)

3. Motivace

Ve třetí kapitole se budu zabývat motivací, jejími zdroji a teoriemi, schopností učit se ve stáří a životními potřebami ve stáří. Motivace svými motivy ovlivňuje a žene člověka k určitým činům, a je nedílnou součástí vzdělávání seniorů. Nenamotivovaný senior nemá důvod se vzdělávat.

Slovo motivace je odvozeno od latinského slova *movere*, což znamená hýbat nebo pohybovat. Což doslova můžeme vysvětlit jako něco, co nás uvádí do pohybu. Je to obecným označením podmínek, které zapříčiňují lidskou aktivitu. Motivace zajišťuje energii pro jednání člověka, ale ne o jaký pohyb půjde. Motivované chování je charakteristické stálou cílovou orientací. Je to vyjádření dynamického aspektu chování. (Homola 1969, s. 11)

Motivace je vnitřní hnací silou každého jedince. Je to něco, co dává lidem důvod k určitému chování nebo činům, něco co čin podmiňuje, co mu dává sílu a intenzitu. Něco, co nás nutí uspokojovat své vlastní potřeby. Pochopení motivace konkrétního jedince, nám pomůže pochopit, proč daný člověk jednal tak, jak jednal. (Kolman, Rymešová, Chýlová, Gralton 2012, s 10)

Motivace dospělého člověka, dítěte a stejně tak i seniora je důležitá pro osobní rozvoj, pro pochopení vnitřních a vnějších potřeb a stejně tak i pro vyšší výkon jedince. Potřeby jedince souvisí jednak s biologií organismu, stejně tak i se sociální a pracovní existencí ve společnosti. Základem motivace je úsilí organismu dosáhnout vnitřní rovnováhy mezi sebou samým a prostředím tak, aby člověk dosáhl vlastního uspokojení a soběstačnosti. (Klevetová, Dlabalová 2008, s. 35)

Motivování sebe sama je v podstatě stanovování směru a podnikání kroků, což člověku zajistí dostat se tam, kam by chtěl. Je to vlastně cílově orientované chování. Dobře motivovaní lidé mají jasně definované cíle a

podnikají kroky, od nichž očekávají, že povedou k dosažení oněch cílů.
(Armstrong, 2002, s. 160)

3.1 Zdroje motivace

Motivaci člověka ovlivňují zdroje, mezi které patří potřeby, návyky, zájmy, ideály a hodnoty. Projevují se v motivaci lidské činnosti. Poznáváním zdrojů motivace člověka přispívá k hlubšímu pochopení jeho projevů a činů.
(Bedrnová, Nový, 1994, s. 186 – 190)

- Potřeby

Potřeba je pociťovaný nedostatek biologický nebo nedostatek v podmínkách sociální existence jedince, je spojená s činností zaměřenou k odstranění nebo překonání onoho nedostatku. Nemůže-li člověk uspokojit nějakou potřebu, prožívá tento nedostatek jako něco nepříznivého. Tento proces provází určité napětí, které klesá při naplnění potřeby.

Potřeby člověka jsou rozmanité. Podle A. Maslowa se potřeby třídí na:

- a) Biologické potřeby – jako jsou potřeby jídla, spánku, kyslíku, vyměšování, sexuální atd. Souvisí s porušením vnitřní rovnováhy organismu.
- b) Potřeby bezpečí – tyto potřeby souvisí s ekonomickým strádáním, se ztrátami životních jistot nebo jiným ohrožením člověka.
- c) Potřeby sounáležitosti a lásky – člověk potřebuje mít své místo ve společenské struktuře, mít koho a být kým milován.
- d) Potřeby uznání a úcty – snaha o obdiv, uznání, prestiž a úspěch
- e) Potřeby osobního rozvoje – sem patří potřeby seberealizace, sebeaktualizace, poznávací a estetické.

Bedrnová a Nový uvádí, že potřeby jsou určovány nutností zajišťovat biologickou existenci a rovnováhu lidského organismu, které označují jako

potřeby základní, biologické nebo primární. Dále jsou určovány nutností společenského soužití jedince s druhými lidmi a postavení jedince ve společnosti, což jsou potřeby druhotné, společenské nebo sekundární. (Bedrnová, Nový, 1994, s. 186 – 187)

Bělohlávek (1996, s. 170) uvádí, že potřeby jsou stavy nedostatku. Nedojde-li k uspokojování potřeb, je u jedince vyvolaná aktivita, která má tyto potřeby uspokojit. Dlouhodobým neuspokojováním potřeb vzniká frustrace.

- **Návyky**

Návyky jsou opakovaný, ustálený a zautomatizovaný způsob jednání člověka v určité situaci. Je to životní režim člověka, který pravidelně vykonává určité činnosti. Návyky vznikají již při výchově. Člověk se díky návykům lépe orientuje a vyrovnává s novými situacemi, protože jedná již vyzkoušeným a osvojeným způsobem. Nežádoucí návyky nazýváme zlovyky, například závislosti na cigaretách, alkoholu, záliba ve lhaní apod. (Bedrnová, Nový, 1994, s. 189)

- **Zájmy**

Zájem můžeme charakterizovat jako trvalejší zaměření člověka na určitou oblast předmětů a jevů skutečnosti. Zájmy přispívají k charakteristice osobnosti, obohacují člověka a podněcují jej v aktivitě. Zájmy mohou být mnohostranné, rozmanité, hluboké, stálé či různorodé. Zájmy jsou významné při volbě povolání, v učení, při naplňování volného času. (tamtéž)

- **Ideály a hodnoty**

Ideál je vzor jednání, které má jedinci sloužit jako vodítka jeho jednání. Jsou určovány společenským vlivem, morálními a právními normami, životní zkušeností a filozofií člověka. Projevují se v činech člověka, vyjadřují přesvědčení, určují stanoviska, které zaujímá a patří k charakteristice člověka.

Hodnoty jsou něco žádoucího, co ovlivňuje výběr vhodných způsobů a cílů jednání jedince. Utváří se během života jedince, je to to, čemu dává člověk ve svém životě přednost, co považuje za závažné. (Bedrnová, Nový, 1994, s. 190)

3.2 Teorie motivace

Neexistuje jednotná teorie motivace. A stejně tak ani v důsledku nejednotného názoru na metodologii a metody výzkumu motivace a dalších dosud nevyřešených sporů, se ani neočekává, že by jednotnější teorie motivace mohlo být brzy dosaženo. To, co je o motivaci známo, dovoluje určitá zobecnění, která mohou být aplikovaná v praxi. Omezím tedy výběr jen na několik reprezentativních teorií motivace.

Nakonečný uvádí tyto tři teorie: psychoanalytickou, behavioristickou a teorii motivace v humanistické psychologii.

Klasickým zdrojem psychoanalytické teorie je S. Freud, ale také vliv darwinismu a fyziologie H. von Helmholtze. Teorie popisuje, že podstata člověka je pudová, prosazují se nevědomé tendence a touha po slasti. Tento princip vázaný na funkci pudů se dostává do rozporu s realitou, která vyžaduje přizpůsobení se požadavkům společenského prostředí. Dle Freuda má každý člověk konstantní množství energie, kterou pudy zaměřují na určité objekty. Uvolnění energie blokuje princip reality a morálka. Potlačené pudové tendence jsou vytěšňovány z vědomí a transformují se v tendence nevědomé, fungující jako náhradní uspokojení. Velkou roli v psychoanalytické teorii hraje vliv nevědomých tendencí a chování člověka má převážně nevědomý původ. Podle Freuda hrají nevědomé motivy větší roli v běžných každodenních činnostech než kdekoliv jinde a jelikož je každé chování motivováno je nutné ohlížet se i po potlačených mentálních obsazích a vnitřních a vnějších konfliktech člověka, z nichž potlačení vychází. Psychoanalýza hledá smysl chování, který je dán motivem. Smysl

chování tedy znamená jeho motivaci. Je to model bohatý zdrojem hypotéz v oblasti moderního výzkumu motivace. (Nakonečný 1996, s. 152-157)

Behavioristické koncepty, konstrukce a teorie motivace byly vypracovány v souvislosti s koncepty, konstrukty, teoriemi a výzkumem učení. Což u některých behavioristů vedlo k názoru, že pojem motivace je nadbytečný. Například I. P. Pavlov prohlásil, že život je forma procesu nebo pohybu, takže aktivita je podstatnou vlastností lidské existence. Tudíž bychom měli hovořit o určité formě dění a ne o něčem, co má být teprve motivováno. V behaviorismu se v podstatě stále bere pojetí motivace jen jako procesu energetizace chování, což vyjadřuje pojem „drive“. Rigorózně behavioristickou teorii motivace vypracoval zejména C. L. Hull. Teorie vychází z Thorndikeova zákona efektu, který ve zjednodušené formě zní: následuje-li za asociací stimul-reakce uspokojení, je větší pravděpodobnost jeho znovuvystoupení a spojení je posilněné. Dalším východiskem teorie byl pojem drive. Drive ovšem může být zmanipulován deprivací fyziologické potřeby: čím je úroveň deprivace potřeby větší, tím je organismus aktivnější ve vyhledávání cíle této potřeby. K. B. Madsen přišel s názorem, že do každé situace člověk vstupuje s expektací či hypotézou, která se potvrzuje nebo nepotvrzuje. Tak se organismus učí komplexní orientaci v prostředí. Což vede k dosažení pozitivního nebo vyhnutí se negativního cíli. (Nakonečný 1996, s. 157 – 163)

Teorie motivace v humanistické psychologii věří v uskutečňování lidského potenciálu. Humanistická psychologie neklade důraz na nevědomí, nýbrž na vůli. Člověk je bytost aktivní a jeho jednání je určováno vztahem k budoucnosti. Motivace není vykládána v termínech učení, ale fenomenologicky s použitím introspektivních dat a hlavním hlediskem je systém hodnot. Podle Goldsteina se organismus pohybuje mezi „bytím uspořádaným“ a „bytím neuspořádaným“, tedy ve vztahu, který vzniká, když organismus narazí na svět. Toto střetnutí vyjadřuje „znovuuspořádání“ a „sebeuskutečňování“. Pojmy seberealizace a sebeaktualizace se stávají

klíčovými pojmy. A. H. Maslow, který přišel s teorií potřeb, zdůrazňuje subjektivní, zážitkovou stránku motivace. Podle něj je motivace subjektivní. Člověk je motivován, jestliže pociťuje touhu nebo potřebu, žádost nebo přání nebo nějaký nedostatek. Je-li člověk uspokojen ve svých deficitních potřebách, má tendence k přenesení své situace a k uplatnění svých tvořivých sil a schopností. Jestliže je svobodná vůle opravdu svobodná a volitel není nemocen či plný úzkosti, aby volbu uskutečnil, dělá správná rozhodnutí ve zdravém, na růst orientovaném směru. Jedinci, kteří se snaží o sebeaktualizaci, kteří jsou přiměřeně uspokojováni v základních potřebách, jsou vyzrálejší a lidštější a dospívají k vývojově vyšším motivacím. Východiskem teorie motivace C. R. Rogerse je napětí mezi já a zkušenostmi organismu, což je neshoda sebepojetí a zkušeností, což způsobuje úzkost, a tím je motivující. Dále neshoda mezi reálným a ideálním já, což znamená mezi tím, za koho se jedinec pokládá, a tím, kým by si přál být. Podle něj existuje jedna tendence organismu, snaha o uskutečnění, udržení a zdokonalení zkušeností organismu. Což znamená tendenci k sebeaktualizaci. Podmínkou sebeaktualizace je schopnost rozlišit mezi chováním vedoucím k rozvoji a chováním vedoucím k regresi. Uplatňuje dvě potřeby: ocenění sebe sama a ocenění druhými. Člověk musí přijmout svět hodnot, který se liší od hodnot organismu. Musí přijmout své já a musí se umět přizpůsobovat hodnotám cizím. (Nakonečný 1996, s. 163 – 167)

Motivace je velmi důležitou složkou, co se týká předpokladu úspěšného učení. Při úspěšné motivaci vzrůstá úroveň aktivity, která ulehčuje psychické procesy, umožňuje výběr aktivit a se vzrůstající motivací dochází k přechodu z pasivního chování do účelově zaměřených aktivit. Platí, že čím více je člověk motivován, tím více stoupá i jeho výkon. Avšak v učení, je-li obtížnost úkolu příliš vysoká, motivace k učení klesá. U seniorů, kteří se učit nemusí, ale určují si, zda se učit budou, je určujícím determinantem motivace. Je nutné si ujasnit, důvody proč se chci učit, čemu se chci učit a stejně tak i jak a s kým. Vyjasnění určuje výsledek

procesu učení a pomáhá při překonávání nejrůznějších obtíží spojených se studiem. Silné motivy v procesu vzdělávání dospělého jsou především potřeba osobního rozvoje, rozvoje dovedností a znalostí, potřeba překonávat sám sebe a potřeba ocenění, se kterou velmi souvisí motivační činitel zvaný systém hodnocení a odměňování. (Heinová a kol., 2008)

Správnou a cílenou motivací se dá „pohnout skálou“. Musí však vycházet z vnitřních předsevzetí. Motivace nemá zaběhlé techniky a metody, nedá se ji naučit, musí vycházet z osobnosti.

3.3 Schopnost učení se ve stáří

Schopnost učení se ve stáří vyjadřuje míra schopností a dispozic, zapojit se aktivně do vzdělávacího procesu. Mezi tyto dispozice patří především paměť, motivace, vůle a chuť k učení. Dále je ovlivněna a s věkem klesá i obtížnost učení, kapacita a stabilita výsledku učení v dlouhodobé paměti. (Palán 2012, s. 239)

S věkem se schopnost učení neztrácí, pouze se modifikuje. A to například tak, že paměť se mění z mechanické na logickou, stejně tak se mění i některé tělesné schopnosti, např. rychlost, která je nahrazena jistotou a přesností. Naproti tomu narůstá intenzita učení, a to díky odpovědnému přístupu, vyšším sociálním potřebám a ochotou studovat v důsledku stimulovaných životních rolí. (tamtéž)

Faktory ovlivňující schopnosti se učit uvádí Palán (tamtéž) jako: vůle dospělého člověka, uvědomělost posluchače, intelekt, rychlost osvojení si nových informací, trvanlivost učení.

Úspěšné učení závisí na motivaci člověka, na jeho úrovni schopnosti se učit a na fyziologickém stavu jeho organismu. U stárnoucího člověka dochází ke snižování fyziologického stavu organismu, kteréžto snižování si člověk uvědomí až ve chvíli, kdy mu jeho stav neumožňuje fungovat stejným tempem a kvalitou jako doposud. Psychologický důsledek změn fyziologického stavu by neměl být podceňován. Uvědoměním si svých

fyziologických změn mění člověk pohled na něj samotného a na rozsah svých možností. Tím, že se mění jeho pohled sám na sebe a na svou budoucnost, je ovlivňována i jeho snaha o zapojení se do dalšího vzdělávání a osobního rozvoje. (Hartl, 1991, s. 109 - 110)

Efektivní proces učení seniorů mohou negativně ovlivňovat tělesné faktory. Těmito faktory jsou převážně snížená výkonost smyslů (hlavně zraku a sluchu) a snížená a problémová pohyblivost. Dalšími faktory jsou intelektuální faktory. Mezi ně je nejčastěji zařazovaná kapacita učení, lehkost učení, trvanlivost výsledků učení, intenzita procesu učení, změny paměti a inteligence. (Čornaničová 1998, s. 72)

Dalšími faktory ovlivňující schopnosti učení ve stáří mohou být i emoční bariéry. Mezi něž patří úzkost, strach nebo neochota změnit systém hodnot či postoje.

Schopnost učení se ve stáří je ovlivněná i předchozí zkušeností s učením. K úspěšnému učení je potřeba nenechat „zakrnět“ mozek a rozvíjet schopnost učení, tudíž platí, že čím menší je propast mezi posledním učením a učením současným, tím lépe se člověk učí. Po delší odmlce je přizpůsobení se učení mnohem obtížnější a trvá déle. Schopnost učení ovlivňuje i úroveň nadání a úroveň předchozího vzdělání. Proces učení je založený na činnosti. Nové poznatky získáváme pozorováním, posloucháním, čtením i studiem a problémy řešíme pomocí vědomostí a myšlenkových operací, které jsme se naučili. Senzomotorické dovednosti získáváme tím, že je vykonáváme. (Hartl, 1999, s. 125 – 126)

Velmi také záleží na tom, zda se dospělý umí učit. Umění učit se je založeno na potřebě učit se, na stylu a technikách učení, tréninku apod. Dospělý musí rozvíjet samostatnost v přístupu k úkolům a k řešení problémů, a stejně tak rozvíjet rozumové operace a intelektové dovednosti. Úspěch zajišťuje i vhodná motivace a emoční podpora okolí. (tamtéž)

Hartl (1999, s. 112) tvrdí, že současné fyziologické výzkumy dokazují, že mozek zdravého stárnoucího člověka je schopen učit se a to v takové míře, v jaké byl po celou dobu dospělosti učení vystavován. Přiměřené zatěžování nervového systému má rozhodující vliv na psychofyzickou výkonnost člověka. Plné využívání mozkové kapacity je tedy doporučováno a je nejlepší ochranou před stárnutím a nejlepší cestou k uchování duševní zdatnosti. Úbytek fyzické výkonnosti lze nahrazovat duševní svěžestí, ku prospěchu celého organismu.

3.4 Životní potřeby ve stáří

Potřeba je výchozí motivační stav, který se postupně stává předmětem a nachází vzorec chování. Je to obecný či subjektivní pocit nedostatku, přesněji potřeba udržování stavu, který je nezbytný k udržování bezporuchového fyzického či sociálního fungování. (Nakonečny, 1995, s. 27 - 29)

Dělení potřeb ve stáří podle Klevetové a Dlabalové (2008, s. 57 - 73):

Potřeba stimulace správnými podněty

Požadavkem člověka po celý jeho život je dostávat správné podněty na správném místě, ve správný čas a v přiměřeném množství a kvalitě. Přijímat, zpracovávat a ukládat informace je hlavním úkolem pro celý nervový systém a činnost mozku a je důležitý pro rozvoj celého organismu. Vývojové změny ve stáří způsobují sníženou činnost smyslových funkcí, s tím spojenou sníženou funkci psychických funkcí a orientaci ve světě. Být orientován a vybaven dostatečnými informacemi je zásadní podmět pro smysl života.

Potřeba smysluplného života

Pro staršího člověka je důležité hledat ve světě smysl. Vědět proč a pro koho žije. Často se orientuje díky zažitým stereotypům, rodinným

rituálům, práci, zábavě a naučeným způsobům chování. Tyto stereotypy člověku poskytují jakýsi řád.

Potřeba jistoty sociální role a pozice ve společnosti

Lidská touha někam patřit, mít své místo jak v pracovním prostředí, v domácnosti a celkově ve společnosti je celoživotní potřebou. Ve stáří ovšem přibývá mnoho sociálních změn a nejsou-li tyto potřeby uspokojovány, může docházet až ke vzniku sociální izolace a jiným jevům.

Potřeba identity a uznání vlastního „já“ sebou i druhými

Sociální omezení, fyzické změny a životní ztráty, mohou pozměnit chápání vlastního obrazu. Tato potřeba je zaměřená na autonomii, na získání kontroly nad svým životem a touze po uznání.

Potřeba otevřené budoucnosti

Je to potřeba mít důvod proč žít, mít se na co těšit. Stáří neznamena čekání na smrt, člověk se stále může rozvíjet a vzdělávat. Především je potřeba mít víru v sebe sama, ve své schopnosti, v lidskou blízkost a sociální účast.

Základní potřeby

Potřeba mít své fyzické a mentální místo v životě.

Potřeba ochrany a bezpečí, která seniorovi umožňuje věřit v sebe sama a dává mu jistotu, že v případě potřeby o něj bude postaráno.

Potřeba podpory ve stáří zahrnuje podporu tělesnou, citovou, finanční i společenskou.

Potřeba výživy a péče neznamena jen výživu jídlem, ale také správnými informacemi a podněty pro život a vývoj.

Potřeba hranic a limitů znamená vědět, kdo jsem, jaký je můj vliv, co umím, co dokážu, co unesu, co jsme schopni změnit nebo se naučit.

Potřeby, stejně jako prostředky k jejich uspokojování mohou s vyšším věkem mutovat. Stárnutí souvisí se změnami funkčního a zdravotního stavu, změnami v rodinných a partnerských vztazích apod. což

se může promítat právě do dostupných forem uspokojování potřeb. Ty jsou závislé také na změnách v životním prostředí a dostupných službách. Konkrétní příklady zobecnitelných změn potřeb ve stáří:

- Některé dříve dostatečně uspokojované potřeby, mohou být pocíťovány jako deficitní (např. pocit bezpečí), a jiné se můžou projevovat nadbytkem (např. volný čas)
- Některé potřeby mohou dostávat jiný rozměr (např. seberealizace je více spojena s koníčky)
- Určité typy potřeb zesilují (např. bezpečí je spojováno s fyzickou pohodou), jiné naopak oslabují (ekonomické zajištění není spojované se seberealizací v zaměstnání) a zajištění jedněch potřeb může negovat potřeby druhé (přestěhování do domu s pečovatelskou službou může zvýšit pocit bezpečí, ale může narušit sociální vztahy). (Nešporová, 2008, s. 27 – 29)

Naplňování potřeb je nejen přirozenou nutností, ale také psychologickým a sociálním požadavkem. O potřebách nelze uvažovat jako o základech pro vysvětlení chování, potřeby se liší a každý člověk může používat jiné strategie pro jejich uspokojování a stejně tak můžou podobné strategie vést k uspokojování různých potřeb.

3.5 Motivace seniorů ke studiu

Čornaničová (1998, s. 74 – 75) uvádí výsledky výzkumu, který probíhal na univerzitách třetího věku a týkal se motivace seniorů ke studiu. Z výzkumu vyplívají především snahy o rozšíření si a doplnění poznatků, o porozumění sobě samému, o snahu kompenzace klesající výkonosti, o snahy připravit se na stáří a snahy o to dát životu pevnou strukturu a vnést do něj řád.

Společným motivem jsou snahy o potvrzení sebe samého a získání kontroly nad svým životem, ve kterém žijí. (tamtéž)

Rabušicová a Rabušic (2008, s. 97 – 113) prováděli výzkum na motivaci k neformálnímu vzdělávání. V jejich výsledcích vyšlo, že vzdělávací akce se nezúčastnili a ani neplánují se zúčastnit lidé s nižším vzděláním, lidé v manuálních profesích a osoby na rodičovské dovolené. Častěji se kurzů účastní lidé, kteří považují vzdělání za vysokou hodnotu. Vysokou hodnotu vzdělání vyzdvihují právě ti, kteří sami vysoké vzdělání mají.

Uvádí také, že zdrojem motivace pro občanské či volnočasové vzdělávání je na popud blízkých osob, jazykové vzdělávání či zvyšování počítačové gramotnosti je naopak individuální a vnitřně motivovanou záležitostí, jde o osobní rozvoj jedince. (tamtéž)

Dále pak zjistili, že větší motivaci ke studiu mají lidé, kteří se již nějakého vzdělávání zúčastnili. Zvyšuje se tedy pravděpodobnost, že tito lidé budou v dalším vzdělávání pokračovat. (tamtéž)

Ve svých výsledcích uvádí, že by vzdělávání nemělo být vedeno stejným didaktickým způsobem, jako je to u formálního vzdělávání. Tento způsob může od vzdělávání odrazovat. (tamtéž)

4. Vzdělávací možnosti pro seniory

V této kapitole se budu snažit vyjmenovat a charakterizovat všechny, nebo alespoň většinu, dostupných možností vzdělávání seniorů.

4.1 Univerzity třetího věku

S myšlenkou univerzit třetí věku přišel francouzský profesor lékařství P. Vellas, který chtěl nabídnout seniorům možnost dalšího vzdělávání. Myšlenka byla určena pro ty seniory, kteří se nespokojovali se svými koníčky pěstovanými mimo majoritní společnost. Pro ty, kteří se chtěli dále vzdělávat ve svém oboru nebo jiném oboru, který je také zajímal, ale v dosavadním životě na něj nebyl čas, popřípadě pro ty, kterým bylo z různých důvodů studium v životě odepřeno. (Haškovcová, 2011, s. 127)

Je doloženo, že senioři, kteří studují a aktivně se účastní některého programu nabízeného univerzitou, si méně všímají svých osobních a zdravotních problémů. Aktivní senioři nemají čas vysedávat v čekárnách u lékaře, program jim nedovolí doma lenivět a myslet na obtíže těla. (tamtéž)

Univerzity třetího věku mají za cíl poskytovat starším občanům vzdělání na vysokoškolské úrovni v rámci celoživotního vzdělávání. Je to vlastně jediná forma vzdělávání seniorů, která se věnuje vzdělávání touto formou. Avšak neslouží jako příprava na profesní život, má charakter osobnostního rozvoje. Dále se pak dá charakterizovat jako možnost kvalitního naplnění volného času, podporuje aktivizaci seniorů, zpřístupňuje nové poznatky, podporuje psychickou a fyzickou stránku osobnosti, pomáhá integrovat seniory do společnosti a umožňuje navazovat nová přátelství a překonávat pocit osamělosti. (Univerzita třetího věku)

4.1.1 Univerzity třetího věku u nás

Již od 80. let 20. století byly v České republice možnosti seniorského vzdělávání. Realizovány tehdy byly Klubem aktivního stáří a Československým červeným křížem, který zakládal Akademie třetího věku. Právě z Akademií třetího věku začaly vznikat Univerzity třetího věku, které byly organizovány samostatně na veřejných školách.

V roce 1993 vznikla Asociace univerzit třetího věku. Je to nevýdělečná zájmová organizace, která má za cíl podporovat vznik univerzit třetího věku, dále pak pořádá semináře těchto univerzit, za účelem výměny poznatků a zkušeností. Kladla si za cíl vytvořit předpoklad pro mezigenerační dialog a posílit solidaritu generací. (Asociace univerzit třetího věku)

V současné době má 38 aktivních členů na 22 univerzitách. Ve své práci popíšu jen Univerzitu třetího věku při Univerzitě Palackého v Olomouci, protože můj výzkum se týká právě této univerzity.

4.1.1.1 Univerzita třetího věku při Univerzitě Palackého v Olomouci

Univerzita třetího věku při Univerzitě Palackého v Olomouci je nejstarší univerzitou tohoto druhu v naší republice. Vznikal již v roce 1986. Zajišťuje jak klasické formy vzdělávání, tak aktivizační programy a animační aktivity směřované na věkovou kategorii 50+. (Univerzita třetího věku)

Studium je určené lidem od 50 let, maturitní zkouška není nutnou podmínkou, přijetí není vázáno přijímacími zkouškami a za studium se platí registrační poplatek 500 Kč za semestr. (tamtéž)

Standardní délka studia je tři roky a je rozdělena na dva moduly. První modul tvoří 1. ročník, který je určený k adaptaci a orientaci nových posluchačů. Tento modul není povinný, nicméně zahrnuje důležité informace pro nové posluchače. Náplní prvního modulu jsou přednášky o historii a současnosti Univerzity Palackého v Olomouci, filozofii a poslání

U3V, o stresu a psychické hygieně ve vyšším věku. Po dokončení prvního ročníku si posluchači zvolí některý ze specializovaných běhů. (tamtéž)

Druhý modul tvoří 2. a 3. ročník. Každá fakulta na Univerzitě Palackého v Olomouci má nabídku oborů, které v rámci U3V připravuje. Těmto oborům se říká specializované běhy. V současné době jsou realizovány tyto specializované běhy:

- **Filozofická fakulta UP**
 - Společenské vědy
 - Psychosociální studia
 - Kultura a minulost v přítomnosti
 - Historie a archeologie
 - Kapitoly z českých dějin
- **Cyrlometodějská teologická fakulta UP**
 - Evropská kultura a křesťanství
 - Křesťanství a teologie v proměnách času
- **Pedagogická fakulta UP**
 - Kapitoly z humanitních věd
 - Vybrané kapitoly z dějin 19. a 20. století
- **Přírodovědecká fakulta UP**
 - My – lidé a příroda
 - Výzkum v přírodních vědách
- **Lékařská fakulta UP**
 - Člověk ve zdraví a nemoci
- **Fakulta tělesné kultury UP**
 - Pohyb – cesta za zdravím
- **Fakulta zdravotnických věd**
 - Zdravotnické vědy (tamtéž)

Mimo klasickou formu vzdělávání nabízí U3V aktivizační programy zaměřené na zdravý životní styl a animační programy, zaměřené na oživení života ve věku 50+. Aktuality o nabízených možnostech volnočasových

aktivit jsou k nalezení na stránkách Univerzity třetího věku při Univerzitě Palackého v Olomouci (Univerzita třetího věku). Tyto možnosti mají zaměření přes pohyb, besedy, filmová promítání, koncerty, výstavy až po možnost vycestovat k moři.

4.2 Akademie třetího věku

Akademie třetího věku jsou založeny na podobném principu jako univerzity třetího věku. Poskytují vzdělávání starším osobám převážně v místech, kde nejsou sídla vysokých škol. Akademie třetího věku jsou organizovány pod záštitou různých organizací, jako je například Český červený kříž, nebo institucí, například kulturními domy. Zpravidla jsou vzdělávací cykly jednosemestrální, vícesemestrální, ale také krátkodobé kurzy. Kromě přednášek organizují Akademie třetího věku různé volnočasové aktivity, například exkurze, pohybově turistické programy, práce v zájmových kroužcích či tematické vycházky. A3V jsou určeny lidem, kteří dosáhli věkové hranice nároku na starobní důchod nebo se jí přiblížili. Účastníci neskládají zkoušky a potvrzení o absolvování programu se vydává na základě přítomnosti na přednáškách. (Bočková, 2010, s. 25)

4.3 Kluby aktivního stáří

Kluby aktivního stáří jsou nejrozšířenější typem sdružování seniorů. Kluby jsou záležitostí lokální a podnikovou. Klubová činnost je velmi různorodá. Zaměřují se v podstatě na jakoukoli činnost. Může se jednat o přednášky, společné výlety, sportovní aktivity, tvořivé aktivity aj. Cílem klubů aktivního stáří není poskytnout informace k problémům na praktické využití, ale spíše smysluplně kultivovat čas stárnoucích dní. (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 79)

4.4 Jiné typy programů a možnosti vzdělávání seniorů

Možností vzdělávání pro seniory je čím dál více a mají různé podoby. Pro příklad uvedu některé z nich:

- Univerzita volného času – zájmové vzdělávání pro všechny věkové kategorie.
- Elderhostel – forma pro seniory v Kanadě a USA. Je to organizace, která organizuje letní vzdělávací pobyty pro seniory.
- Život 90 – organizace, která využívá seniorů – dobrovolníků, kteří organizují pro své vrstevníky různé aktivity a vystupují v rolích lektorů.
- Centrum zdravého stárnutí – přednášky zaměřené na ochranu zdraví, udržení psychické a fyzické kondice a na udržení celkové nezávislosti ve stáří. Kurzy probíhají ve spolupráci s Fakultou tělesné výchovy a sportu a 3. Lékařskou fakultou UK.

5. Výzkum motivace seniorů

5.1 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu je zjistit, jaké motivy ovlivňují vzdělávání seniorů, jaké bariéry při svém studiu pocítují a jestli je studium pro seniory prospěšné z jejich osobního pohledu. Výsledky šetření se mohou použít při další práci se seniory.

5.2 Hypotézy

Na základě teoretické práce a formulovaných cílů výzkumu jsem stanovila tyto hypotézy.

PH1: Senioři s vyšší dosaženým vzděláním jsou motivováni touhou po znalostech.

Seniorské vzdělávání je ovlivněno schopností učit se. Tato schopnost je dána intelektovými schopnostmi, věkem, pohlavím, vzdělaností, obtížností učiva apod. Což značí, že čím vzdělanější člověk tím je schopnější se učit a tím více vzdělávání vyhledává. Teorie motivace nám říká, že návyky, které získáváme již při výchově, jsou zautomatizované způsoby jednání. Tudíž pro člověka, zvyklého na učení (=vyšší dosažené vzdělání) není nic nového, vzdělávat se v seniorském věku, jen se vrací ke svým zvykům.

Proto předpokládám, že hlavní motivací seniorů s vyšším dosaženým vzděláním bude touha po znalostech. Za vyšší dosažené vzdělání budu považovat vzdělání vysokoškolské a středoškolské.

PH2: Většina seniorů studující na U3V se věnují i jiným volnočasovým aktivitám podporujícím rozvoj.

Literatura říká, že vzdělávání probíhá jak formálně, neformálně i informálně, tedy, že se vzděláváme po celý život, každou aktivitou a každou

minutou našeho života. Člověk, který má za svého života větší přístup ke vzdělání, větší možnosti a je-li více ke vzdělávání veden, vyhledává vzdělávání i v postproduktivním věku. Vzdělávání, které zajišťuje jeho osobní rozvoj, jak na poli intelektuálním, tak na poli osobního vnímání. Mezi zdroje motivace patří potřeba osobního rozvoje, proto předpokládám, že aktivní senior (= studující na U3V) hledá i jiné možnosti osobního rozvoje.

PH3: Jako největší bariéru při vzdělávání, pocítují senioři tělesné a intelektuální změny.

S přibývajícím věkem přibývají změny související se změnami postihujícími nervový systém a smysly. Patří mezi ně snižování výkonnosti zraku a sluchu, přibývají problémy s pohyblivostí a tudíž s případným dojížděním na univerzitu. Stejně tak se snižuje kapacita učení a trvanlivost učení. Tudíž, se dá tvrdit, že senioři mohou mít obavy začít se učit na univerzitě právě z důvodů, že jim to jejich stárnoucí organismus ztíží. Nicméně podle spokojenosti studentů můžeme zjistit, zda jsou tato omezení opravdu důvodem zanechání či nenastoupení na univerzitu.

PH4: Senioři nacházejí ve vzdělávání smysl života

Důležitost celoživotního vzdělávání je dát člověku možnost, aby mohl kdykoliv vstoupit do vzdělávacího procesu a odstranit tak mezery ve svém vzdělávání. Vzdělávání je průvodní jev života. Podílí se na socializaci člověka a vpravuje člověka do kultury příslušné společnosti. Vzdělávání podporuje osobní rozvoj a pomáhá čelit rizikům, která ohrožují sociální soudružnost, udržuje demokratické tradice, reaguje na změny vyvolané globálními ekonomickými a sociálními systémy. Vzdělávání může zkvalitňovat život v postproduktivním věku.

5.3 Výběr a charakteristika výzkumného vzorku

Pro svůj výzkum jsem si vybrala studenty Univerzity třetího věku při Univerzitě Palackého v Olomouci, a to takové studenty, kteří studují na Filozofické fakultě. Vybrala jsem pouze studenty 2. a 3. ročníku, jejichž přednášky jsou realizované na katedře Sociologie, Andragogiky a Kulturní antropologie, na adrese Třída svobody 26.

První ročník je zaměřený na motivaci, na adaptaci účastníků a na informovanost účastníků. Náplní prvního ročníku jsou přednášky o historii a současnosti Univerzity Palackého v Olomouci, o filozofii a poslání Univerzity třetího věku a vyučují se taktéž některé vybrané kapitoly ze specializovaných běhů. Proto se domnívám, že motivace 1., 2. a 3. ročníků bude odlišná. A stejně tak se dá u ročníků, které už ví, co studium obnáší, vyzorovat jestli jsou spokojeni a popřípadě plánují-li příští rok zkusit nějaký jiný obor.

Konkrétně jsem data sbírala u studentů, kteří jsou zapsáni na těchto bězích: Společenské vědy a jejich místo v podmínkách současného života, Psychosociální studia, Historie a Archeologie. Tyto běhy absolvuje celkem 174 studentů, můžu i žen, různých věkových kategorií.

5.4 Metody výzkumu a jejich charakteristika

Jako metodu sběru dat jsem pro svůj výzkum vybrala dotazník. Chráska (2007) charakterizuje dotazník jako soustavu připravených a jasně formulovaných otázek, které jsou seřazeny dle určitého promyšleného systému a na které respondent odpovídá písemně.

Výhody dotazníku jsou především v možnosti za relativně krátký čas postihnout velký počet jedinců a s minimálními náklady. (Disman, 2002, s. 141)

Dotazník obsahoval úvod, 21 otázek a poděkování za vyplnění.

5.5 Realizace výzkumu

Sběr dat probíhal vždy před danou vyučovací hodinou. Dotazníky byly rozdány všem, kteří přišli na přednášku o něco dříve, před začátkem hodiny, z důvodu, aby vyplňováním dotazníků nerušili hodinu.

Ačkoliv do druhého a třetího ročníku je přihlášených 174 studentů, dotazníků se mi povedlo sesbírat pouze 66. Zřejmě z důvodu malé účasti na přednáškách, v týdnech, kdy jsem byla dotazníky rozdat.

Nicméně všechny rozdané dotazníky se mi vrátily vyplněné. Všichni studenti byli velmi milí a ochotní spolupracovat a nově příchozí si sami chodili říct o dotazník.

5.6 Výsledky šetření, analýza a interpretace dat

Dotazníky jsem zpracovala v programu Statistica. Interpretovat je budu podle okruhů stanovených hypotéz. Těmito okruhy je motivace seniorů, jiné volnočasové aktivity, bariéry při vzdělávání a spokojenost se vzděláváním.

Zastoupení mužů a žen a věkových kategorií je ukázáno v následující tabulce.

Kontingenční tabulka (Výzkum) Četnost označených buněk > 10 (Marginální součty nejsou označeny)						
	Pohlaví	Věk méně než 60 let	Věk 61 - 70 let	Věk 71 - 80 let	Věk 81 let a více	Řádk. součty
Četnost	Muž	0	3	1	1	5
Celková četn.		0,00%	4,55%	1,52%	1,52%	7,58%
Četnost	Žena	1	49	10	1	61
Celková četn.		1,52%	74,24%	15,15%	1,52%	92,42%
Četnost	Vš. skup.	1	52	11	2	66
Celková četn.		1,52%	78,79%	16,67%	3,03%	

Tabulka 1 Zastoupení mužů a žen a věkových kategorií

Zdroj: vlastní zpracování

Nejpočetněji zastoupená kategorie jsou ženy (92,42%) a věk 61 - 70 let (78,79%). Dá se tedy říct, že nejčastějšími studenty U3V při Univerzitě Palackého v Olomouci jsou seniorky ve věku 61 – 70 let (72,24%). Může to

však značit jak větší motivovanost žen ke studiu, tak i fakt demografické skladby obyvatelstva.

5.6.1 Motivace seniorů

Předpoklad byl, že čím vyšší dosažené vzdělání, tím větší touha po znalostech. Tato hypotéza se tedy potvrdila. Tuto možnost uvedlo 38 respondentů a byla nejčastěji uváděnou možností vůbec (32,6%). Jako další motiv k zahájení studia byly uváděny osobní důvody (25,2%). Následně možnost vyplnění volného času (20%). Další čtyři místa obsadili přátelé (14%), potřeba zařazení se do společnosti (4%), společenské postavení (2,2%) a rodina (1,5%). Zahájení studia z pracovních důvodů neuvedl v dotazníku nikdo.

Tabulka četností ukazující, kolik a jak vzdělaných lidí je v jaké kategorii.

Kategorie	Tabulka četností:Vzdělání (Výzkum)	
	Četnost	
Vyučen bez maturity	7	
Vyučen s maturitou	2	
SŠ	48	
VŠ	9	
ChD	0	

Tabulka 2 Vzdělání

Zdroj: vlastní zpracování

5.6.2 Jiné volnočasové aktivity

Předpoklad, že se senioři studující na U3V věnují i jiným volnočasovým aktivitám se potvrdila, jak ukazuje následující tabulka. V tabulce jsem porovnávala informovanost o vzdělávacích akcích v místě bydliště a využívání nabídky vzdělávacích aktivit. Ukázalo se, že 17% seniorů nabídku volnočasových aktivit ve svém městě využívá a 12% využívá nabídky často. Pozoruhodný fakt je i ten, že senioři jsou ochotní za touto nabídkou i dojíždět, protože i ti, kteří uvedli, že nemají možnost jiných volnočasových aktivit ve svém městě, tuto nabídku využívají (44%).

Kontingenční tabulka (Výzkum) Četnost označených buněk > 10 (Marginální součty nejsou označeny)					
	Vzdělávací akce	Využívání jiných vzdělávacích akt. Ano	Využívání jiných vzdělávacích akt. Ne	Využívání jiných vzdělávacích akt. Občas	Rádk. součty
Četnost	Ano	11	1	8	20
Celková četn.		17%	2%	12%	30%
Četnost	Ano, ale nevím konkrétně	3	0	2	5
Celková četn.		5%	0%	3%	8%
Četnost	Nevím	0	4	5	9
Celková četn.		0%	6%	8%	14%
Četnost	Ne	8	3	21	32
Celková četn.		12%	5%	32%	48%
Četnost	Vš. skup.	22	8	36	66
Celková četn.		33%	12%	55%	

Tabulka 3 Podvědomí a využívání jiných vzdělávacích aktivit

Zdroj: vlastní zpracování

Zde se ovšem nabízí možnost, že jsou senioři málo informovaní. Jak ukazuje následující tabulka, 76,1% seniorů bydlících v Olomouci uvedlo, že neví nebo, že nemají možnost jiných volnočasových aktivit v místě svého bydliště. Což značí velkou neinformovanost, protože v Olomouci je značné množství volnočasových vzdělávacích aktivit.

Kontingenční tabulka (Výzkum) Četnost označených buněk > 10 (Marginální součty nejsou označeny)		
	Vzdělávací akce	Vzdálenost dojíždění Bydlím v Olomouci
Četnost	Ano	5
Celková četn.		
Četnost	Ano, ale nevím konkrétně	0
Celková četn.		
Četnost	Nevím	7
Celková četn.		
Četnost	Ne	9
Celková četn.		
Četnost	Vš. skup.	21
Celková četn.		

Tabulka 4 Informovanost o vzdělávacích aktivitách v místě bydliště

Zdroj: vlastní zpracování

Nejčastěji navštěvovanou aktivitou jsou výstavy, divadla, přednášky (49,5%), dále pak exkurze (16,1%), vzdělávací programy typu počítačové kurzy, jazykové kurzy a jiné (14,3%). Seniorské kluby navštěvuje 13% seniorů.

O jiné volnočasové aktivity je však velký zájem 45% seniorů uvedlo, že má zájem o jiné vzdělávání, 30% neví a jen 24% seniorů uvedlo, že zájem nemají.

5.6.3 Bariéry při vzdělávání

Hypotéza, že největší bariéry při vzdělávání pro seniory jsou tělesné a intelektuální změny, se nepotvrdila.

Nejčastěji uváděnou bariérou je dojíždění (20,8%), snížená výkonnost smyslů (13,8%) a snížená fyzická zdatnost (11,1%) jsou bariéry uváděné až následovně. Ovšem nejzajímavější je, že 44,4% seniorů uvedlo, že nepocítují vůbec žádnou bariéru ztěžující jim studium na U3V. To by mohlo souviset s faktem, že aktivní senior nemá čas myslet na obtíže těla, jak jsem uvedla v kapitole č. 4.

Největší bariérou je sice dojíždění, ale 80% seniorů, kteří uvedli dojíždění jako bariéru, také uvedli, že vzdálenost univerzity od domova s nutností dojíždět nebyl rozhodující faktor ohledně jejich studia. Pouze 20% zvažovalo možnost nestudování.

Celkově 68,1% studentů na univerzitu dojíždí, jejich motivace, chuť a odhodlání musí být velmi velká.

Kategorie	Tabulka četností:Vzdálenost dojíždění (Výzkum)	
	Četnost	
Bydlím v Olomouci	21	
Dojíždím do 10 km	4	
Dojíždím 10 - 35 km	33	
Dojíždím 35 a více km	8	
ChD	0	

Tabulka 5 Vzdálenost od U3V

Zdroj: vlastní zpracování

Co se týče náročnosti studia, tak 78% studentů si myslí, že je studium přiměřeně náročné, 19% že je snadné a 3% označilo studium za velmi snadné. Neobjevil se vztah, že čím lehčí studium, tím větší odhodlání do studia jiného oboru po ukončení současného. Nicméně 84% chce studovat další obor, 11% neví a 5% již nechce.

Kontingenční tabulka (Výzkum) Četnost označených buněk > 10 (Marginální součty nejsou označeny)					
	Náročnost studia	Jiný obor Ano	Jiný obor Ne	Jiný obor Nevím	Řádk. součty
Četnost	Velmi snadné	2	0	0	2
Celková četn.		3%	0%	0%	3%
Četnost	Snadné	11	0	1	12
Celková četn.		17%	0%	2%	19%
Četnost	Přiměřené	41	3	6	50
Celková četn.		64%	5%	9%	78%
Četnost	Vš.skup.	54	3	7	64
Celková četn.		84%	5%	11%	

Tabulka 6 Náročnost studia

Zdroj: vlastní zpracování

5.6.4 Spokojenost se vzděláním

Předpoklad, že senioři nacházejí ve vzdělávání smysl života, se nepotvrdila. Nejprospěšnější je vzdělávání pro seniory z důvodu, že jim pomáhá lépe se orientovat ve změnách společnosti (50%). Smysl života našlo ve vzdělávání 21,2% seniorů, komunikace s okolím se zlepšila 15% seniorů a jen 12% seniorů uplatňuje nabyté vědomosti. Což je zajímavý fakt, protože jak jsem již uvedla v kapitole 5.6.1., nejčastějším motivem pro zahájení studia byla touha po vědomostech, ale jen 12% seniorů považuje nabyté vědomosti za přínos v životě.

Tabulka četností: Prospěšnost vzdělávání (Výzkum)	
Kategorie	Četnost
Více komunikuji s okolím	10
Smysl života	14
Lepší orientace ve změnách společnosti	33
Uplatnění vědomostí	8
ChD	1

Tabulka 7 Prospěšnost vzdělávání

Zdroj: vlastní zpracování

Mělo-li vzdělávání vliv na život seniorů, ukazuje následující tabulka, kde 62,1% seniorů uvedlo, že vzdělávání žádný vliv na jejich život nemělo,

27,8% uvedlo mírnou změnu a jen 6% uvedlo, že se vstupem do vzdělávacího programu, se jejich život změnil.

Tabulka četností: Životní změna (Výzkum)	
Kategorie	Četnost
Ano	4
Ne	41
Nevím	2
Mírná změna	19
ChD	0

Tabulka 8 Životní změna

Zdroj: vlastní zpracování

98% studentů hodnotí vzdělávání kladně a 98% by vzdělávání doporučilo.

Jeden student, který uvedl, že by vzdělávání nedoporučil, uvedl důvod, že „je to každého věc“. Studium jinak hodnotil kladně.

Kontingenční tabulka (Výzkum) Četnost označených buněk > 10 (Marginální součty nejsou označeny)				
	Hodnocení studia	Doporučení Vzdělávání Ano	Doporučení Vzdělávání Ne	Řádk. součty
Četnost	Kladně	61	1	62
Celková četn.		97%	2%	98%
Četnost	Neutrálně	1	0	1
Celková četn.		2%	0%	2%
Četnost	Vš.skup.	62	1	63
Celková četn.		98%	2%	

Tabulka 9 Hodnocení a doporučení vzdělávání

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Vzhledem ke stárnutí populace a zvyšujícímu se počtu osob v seniorském věku si myslím, že je potřeba věnovat se tématu stárnutí a hlavně vzdělávání, čili kultivaci stárnoucích dní. Cílem mé práce bylo shrnout přístupy ke vzdělávání v seniorském věku a poskytnout tak jakýsi stručný návod ke vzdělávání seniorů.

Samozřejmě nelze seniory považovat za heterogenní skupinu, tudíž je nelze zařadit do předem vymezených kategorií. Nicméně i v neheterogenní skupině můžeme nalézt společné prvky, způsoby chování a jednání.

Důležitost vzdělávání seniorů spočívá hlavně v kultivaci a rozvoji člověka. Pomáhá připravit se na stáří, vyrovnávat se se změnami, k posílení zájmů a schopností, a k udržení psychické a fyzické kondice.

Důležitým bodem při vzdělávání seniorů je motivace. Zjistit zdroje motivace a soustředit se na potřeby seniorů může zajistit úspěch vzdělávací akce. Problematiku motivace jsem se tedy pokusila podpořit dotazníkovým šetřením, který jsem realizovala na Univerzitě třetího věku při Univerzitě Palackého v Olomouci.

Přínos mé práce spočívá právě z provedeného dotazníkového šetření, jehož výsledky mohou být přínosem pro pořadatele vzdělávacích aktivit pro seniory.

Výběrem daného tématu jsem získala znalosti v oblasti vzdělávání seniorů, v oblasti motivace, motivačních zdrojů a zároveň jsem poznala motivy jednotlivých seniorů. Průzkumem jsem zjistila, jakou mají senioři motivaci ke studiu, jak celkově jsou se studiem spokojeni a jak jinak tráví svůj volný čas.

Anotace

Jméno a příjmení autora:	Martina Aulehlová
Název fakulty:	Filozofická fakulta UP
Název katedry:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Název bakalářské práce:	Specifika vzdělávání seniorů a jejich motivace
Počet znaků:	77 917
Počet příloh:	1
Počet titulů použité literatury:	31
Klíčová slova:	Senior, vzdělávání, motivace, univerzita třetího věku, stáří, učení, celoživotní učení

Práce se zabývá specifiky vzdělávání seniorů a motivy ke vzdělávání. V první části práce jsou vymezeny pojmy jako stáří, stárnutí, senior, následně jsou popsány cíle, význam, funkce, specifika vzdělávání seniorů. Dále se práce věnuje motivaci a schopností seniorů se učit. Shrnuje možnosti vzdělávání pro seniory. V druhé části práce je pomocí dotazníkového šetření zjišťována motivace seniorů ke vzdělávání.

Anotation

The work analyzes the specifics of education for erderly and motives for learning. The first part describes terms such as old age, senior, then describes the objectives, signifikance, function, specificity of education of seniors. It also specifies motivation and the ability of seniors to learn. Summarizes the learning opportunities for erderly people. The second part is using questionnaire for the purpose of detection motivation for education.

Seznam použité literatury:

- ADAMEC, P., HAŠKOVÁ, B. 2010. *Univerzita třetího věku – Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje*. Brno: Masarykova univerzita.
- ARMSTRONG, M. 2002. *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada Publishing.
- Asociace univerzit třetího věku dostupné z www:
<http://www.au3v.org/home/clenove> [cit. 23. 2. 2015]
- BEDRNOVÁ, E., NOVÝ, I. 1994. *Psychologie a sociologie v řízení firmy. Cesty efektivního využití lidského potenciálu podniku*. Praha: Prospektrum.
- BĚLOHLÁVEK, F. 1996. *Organizační chování*. Praha: Rubico.
- BENEŠ, M. 2008. *Andragogika*. Praha: Grada Publishing.
- BOČKOVÁ, V. 2000. *Celoživotní vzdělávání – výzva nebo povinnost?*. Olomouc.
- ČORNANIČOVÁ, R. 1998. *Edukácia seniorov: vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- DISMAN, M. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: KAROLINUM.
- HAGEMANNOVÁ, G. 1995. *Motivace*. Praha: Victoria publishing.
- HATÁR, C. 2011. *Seniori v systéme rezidenciálnej sociálno-edukačnej starostlivosti*. Praha: Rozlet.
- HARTL, P. 1999. *Kompendium pedagogické psychologie dospělých*. Praha: Karolinum.
- HAŠKOVCOVÁ, H. 2010. *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team.
- HEINOVÁ, H. a kol. 2008. *Rozvoj lidských zdrojů sociálních partnerů a motivace pro další vzdělávání*. Praha: Českomoravská konfederace odborových svazů.
- HOMOLA, M. 1996. *Otázky motivace v psychologii*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

- CHRÁSKA, M. 2007. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2007.
- KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. 2008. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha: Grada.
- KOLMA, L., RYMEŠOVÁ, P., CHÝLOVÁ, H., GRALTON, L. 2012. *Motivace, produktivita a způsob života*. Praha: Linde.
- KŘIVOHLAVÝ, J. 2011. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají*. Praha: Grada.
- MUHLPACHR, P. 2004. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita.
- NAKONEČNÝ, M. 1996. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia.
- NEŠPOROVÁ, O. 2008. *Zajištění potřeb seniorů se důrazem na roli nestárnoucího sektoru*. Praha.
- PALÁN, Z. 2002. *Lidské zdroje. Výkladový slovník*. Praha: Academia.
- PALÁN, Z. 2012. *Vzdělavatelnost dospělých*. Praha: Academia.
- PETŘKOVÁ, A., ČORNANIČOVÁ, R. 2004. *Gerontagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- PICHAUD, C., THAREAUOVÁ, I. 1998. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ E., MAREŠ, J. 2003. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- PRUSÁKOVÁ, V. 1995. *Didaktické aspekty vzdělávání seniorov*. Olomouc.
- RABUŠICOVÁ, M., RABUŠIC, L. 2008. *Učíme se po celý život?*. Brno: Masarykova univerzita.
- ŠERÁK, M. 2009. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál.
- Univerzita třetího věku dostupné z [www: http://u3v.upol.cz/](http://u3v.upol.cz/) [cit. 23. 2. 2015]

Seznam tabulek

Tabulka 1 Zastoupení mužů a žen a věkové kategorie.....	44
Tabulka 2 Vzdělání.....	45
Tabulka 3 Podvědomí a využívání jiných vzdělávacích aktivit.....	46
Tabulka 4 Informovanost o vzdělávacích aktivitách v místě bydliště.....	46
Tabulka 5 Vzdálenost od U3V.....	47
Tabulka 6 Náročnost studia.....	48
Tabulka 7 Prospěšnost vzdělávání.....	48
Tabulka 8 Životní změna.....	49
Tabulka 9 Hodnocení a doporučení vzdělávání.....	49

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník motivace seniorů

Příloha č. 1: Dotazník motivace seniorů

Dobrý den,

jmenuji se Martina Aulehlová a jsem studentkou 3. ročníku bakalářského studia oboru Sociologie – Andragogika na Filozofické fakultě univerzity Palackého.

V rámci své bakalářské práce se zabývám motivací seniorů ke vzdělávání. Proto Vás poprosím o vyplnění tohoto dotazníku. Dotazník je zcela anonymní a výsledky budou sloužit pouze pro mé studijní účely.

Prosím vyberte pouze jednu odpověď, pokud nebude uvedeno jinak.

Děkuji za váš čas!

Aulehlová Martina

1) Pohlaví

- a) muž
- b) žena

2) Věk

- a) méně než 60 let
- b) 61 – 70 let
- c) 71 – 80 let
- d) 81 a více let

3) Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání

- a) základní
- b) vyučen/á bez maturity
- c) vyučen/á s maturitou
- d) středoškolské
- e) vysokoškolské

4) Jakou profesí jste vykonával/a, popř. vykonáváte, před nástupem na U3V?

.....

5) Poskytuje Vám vzdělávání psychické uspokojení?

- a) ano

- b) ne
- c) nevím

6) Z jakých důvodů jste se rozhodl/a zahájit studium v pokročilém věku?

- a) rodina
- b) osobní zájmy
- c) pracovní zájmy
- d) vyplnění volného času
- e) přátelé
- f) touha po znalostech
- g) potřeba zařazení do společnosti
- h) společenské postavení
- i) jiné, uveďte.....

7) Pomáhá Vám studium ke splnění důvodu, které jste uvedl/a v otázce č. 6?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím, nedokážu posoudit

8) Plánujete po ukončení současného programu studovat jiný obor?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

9) Vyskytly se během studia nějaké problémy, které vám stěžují studium?

- a) ano, uveďte
- b) ne

10) Jak byste ohodnotil/a náročnost studia

- a) velmi snadné
- b) snadné
- c) přiměřené
- d) náročné
- e) velmi náročné

11) Jaké bariéry pociťujete při Vašem studiu (lze uvést více možností)

- a) malá motivace do studia
- b) obtížnost studia

- c) dojíždění
- d) snížená výkonnost smyslů
- e) stres
- f) snížená fyzická zdatnost
- g) finance
- h) nedostatek času
- i) žádné
- j) jiné, uveďte.....

12) Jak daleko bydlíte od místa konání přednášek

- a) bydlím v Olomouci
- b) dojíždím do 10 km
- c) dojíždím 10 – 35 km
- d) dojíždím 35 a více kilometrů

13) Byla pro vás vzdálenost univerzity rozhodující pro studium

- a) nedojíždím
- b) ano, zvažoval/a jsem studium
- c) ne, nebylo rozhodující

14) Změnil se zásadně váš život při zahájení studia?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím
- d) mírná změna

15) Čím je pro vás vzdělávání prospěšné v běžném životě?

- a) více komunikuji s okolím
- b) získal/a jsem smysl života
- c) lépe se orientuji ve změnách ve společnosti
- d) nabyté vědomosti dále uplatňuji
- e) není prospěšné
- f) jiné, uvidíte.....

16) Máte jiné vzdělávací akce v místě bydliště?

- a) ano
- b) ano, ale nevím nic konkrétního
- c) nevím
- d) ne

17) Měl/a byste zájem o jiné možnosti vzdělávání?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

18) Využíváte nabídku dalších vzdělávacích aktivit?

- a) ano
- b) ne (pokračujte na otázku č. 20)
- c) občas

19) Jaké vzdělávací aktivity navštěvujete? (Ize uvést více možností)

- a) vzdělávací programy (např. počítačové kurzy, jazykové kurzy aj.)
- b) seniorské kluby
- c) výstavy, divadla, přednášky
- d) exkurze
- e) jiné, doplňte.....

20) Jak studium hodnotíte?

- a) kladně
- b) záporně
- c) neutrálně

21) Doporučil/a byste studium svým známým, a z jakého důvodu?

- a) ano.....
- b) ne.....

Ještě jednou vám děkuji za váš čas!